

Researcher: Social Science Studies

(2017) Cilt 5, Sayı IV, s. 466-476

RSSS
ISSN:2148-2691

Kukla ve Kukla Tiyatrosu

Melahat ÇEVİK¹

Özet

Kuklalar en eski sanatsal ürünlerdendir, çünkü temeli ritüellere dayanır. İnsan ilkel dönemlerinden beri kukla yapmıştır. Kukla kelimesi genel olarak, insan tarafından konuşturulan hareket ettirilen, güdümlü insan ve hayvan figürleridir. Ritüellerden günümüz modern tiyatroya kukla gelişim göstermiştir. Birçok ülkede özellikle ritüeller bağlamında kukla yapımı yaygındır ve sanatsal tür olarak kukla gerekli önemi görmüştür. Tiyatroda sunumun tümü kukla olacağı gibi etkiyi artırma amacıyla da kullanılmaktadır. Eğlence ve öğretici amaçlı ya da her ikisini de kapsayacak şekilde yapılmaktadırlar. Kuklaları oluşturmak ve kullanmak kuklaları yaratmak zor değildir. Kimi zaman eldivenle kimi zaman çoraplarla hayal gücünü kullanarak oynanmıştır. Ancak kukla ile profesyonel gösteri yapılacaksa teknik bilgi gerekir. Yapım aşaması türüne ve kullanılan malzemesine göre çeşitli evrelerden geçer. Kimi zaman atölye ortamında uzun zaman dilimlerini kapsayabilir. Bu zorlu süreç özel eğitimi gerektirir. Sanat ve zanaat iççice ilerler. Bu tarz bir yapımı sanatsal kukla olarak sınıflandırabiliriz. Ve yetkin kişilerin elinde sadece amacına ulaşır. Usta oyuncu gerektirir. Atık her türlü malzeme karton, kağıt, ped şişeler, keçe, tutkal, boya, gomalak, fırçalar ve çubuklar gibi gereken malzemelerin çoğu kolaylıkla edinilebilir. Bu tarz malzemeyle yapılan kukla gündelik eğlenceler içindir. Genel bir bakışla özel ölçülerle yapılır; insan boyutundan oldukça küçük, minyatür boyutlarda tasarlanacağı gibi bire bir insan, hayvan ölçülerinde ya da daha büyük tasarlanabilir. Bununla birlikte salt kukla değil, kukla ve oyuncuyla kurgulanmış oyunlarda yaygın biçimde göz dolduran eserlerdir. Kukla oyuncusu ekstra aksiyona katılmıyorsa, genelde karanlık sahnede siyah giysiler giyerek ve siyah maskeler kullanarak kendini kamufle eder. Kukla çok yönlü sanatsal malzemedir, tiyatronun anlatım araçlarından biridir. Bütün sanat dallarında olduğu gibi; kukla sunumunda da amaç, yaşamı irdelemek, iyileştirmektir. Yeni tasarım kuklaların yaratılması gerçekleşse de, geleneksel olanların kalıcılığı günümüzde devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler

Kukla
Tiyatro
Tarih

Puppet and Puppet Theater

Abstract

Puppets are the oldest artistic products, because they are based on established rituals Man has been a puppet since primitive times. Puppet words are, in general, guided human and animal figures that are moved by human beings. Rituals show puppet development to contemporary modern theater. In many countries, puppet construction is particularly prevalent in the context of rituals, and puppetry has shown the necessary importance as an artistic species. In the theater, the presentation is used as a puppet, as well as to increase the effect. They are made for fun and instructional purposes, or both. It is not difficult to create puppets and create puppets to use. Sometimes gloves were sometimes played with socks using imagination. However, technical information is

Keywords

Puppet
Theater
History

¹Yrd. Doc. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, melahat.cevik@yyu.edu.tr

required if professional demonstrations are to be held with puppets. The construction phase passes through various phases according to the type of material used. Sometimes it can involve long periods of time in the workshop environment. This challenging process requires special training. Art and craft go sideways. We can classify this kind of construction as an artistic puppet. And in the hands of competent people only reach its purpose. Requires master player. Most of the waste materials such as cardboard, paper, pad bottles, felt, glue, paint, shelter, brush and sticks are easily obtainable. The puppet made with this type of material is for everyday fun. It is done with a special gauge with a general view; it can be designed as an individual human, animal scale, or larger, as would be designed in miniature dimensions, which are quite small in human size. However, it is not only the puppet, but also the works which are widely filled with the puppets and games. If the puppet player does not participate in the extra action, he usually camouflages himself in dark scenery wearing black clothes and using black masks. Puppet is a versatile artistic material, one of the means of expression of the theater. As in all art branches; In puppet presentation, the aim is to examine and improve life. Although the creation of new design puppets has taken place, the traditional ones remain.

GİRİŞ

Kuklaları oluşturmak ve kullanmak kuklaları yaratmak zor değildir. Çocuklukta eldivenle, çoraplarla hayal gücünü kullanarak oynanmıştır. Ancak kukla ile profesyonel gösteri yapılacaksa özel çalışmalar ve teknik bilgi gerektirir. Yapım aşaması bu süreçte zorlaşır türüne ve kullanılan malzemesine göre çeşitli evrelerden oluşur. Kimi zaman atölye ortamında uzun zaman dilimlerini kapsar. Bu nedenle alana özgü özel bir eğitimi gerektirir. Bu eğitimde sanat ve zanaat iççice ilerler.

“Kukla kelimesi genel olarak, insan tarafından harekete geçirilen, her türden hareketli imgeyi kapsayan geniş, genel bir terimdir... Kuklalar kumaş, ahşap, deri, kağıt, kil, mum, taş ya da sayısız başka malzemeden yapılabilir. İnsan kontrollünde, çubuklar, teller vasıtasıyla veya top yekûn insan eli ile oynatılır. Bu tarz çalışmalardan herhangi birini canlandıran veya üstlenen kişiye bir kuklacı denir. İnsan ve hayvan biçimlerinin simülasyonu için kuklalar, anatomiye uygun esnek olabilecek şekilde tasarlanmalıdır. Kuklalar; ahşap oymacısının, terzinin eşsiz işçiliğini yansıtır ama daha önemlisi kafasına doğru uzanan sağlam bir çubukla ve sağ eline bağlı bir iple hareket ettirilirlir. Tüm figürleri canlandırmak için sadece bu iki basit araç, (İp ve ahşap tutacak) biri oynatıcının sağ elinde ve diğeri onun sol elindedir. Bu figürler çok sert malzemeden oluşmuş, boyun, dirsekler ve dizlerde eklemlerle birleştirilirler. Bu nedenle, doğal bir şekilde davranmaya zorlanamazlar (Beaton Les and Mabel, , 1948:1,2).

Kuklayı ve kuklacılığı günümüzde yaşatan çeşitli topluluklar vardır.

“Unima (Union Internationale de la Marionnette - Uluslararası Kukla Birliği) Prag'da 1929 yılında kurulmuştur. Çekoslovak Dergisi “Loutkář”, Unima'nın 1929 - 1930 yılları arasında ilk resmi dergisi olmuştur.” (wikipedia.org). Bunun yanında ülkemizde de kukla gösterilerini kapsayan çalışmalar yapılmaktadır. “Uluslararası Kukla Günleri” her sene Mart ayında İzmir’de düzenlenmektedir.

Kukla yapımı, ilkel dönemlerde ritüellere dayanmaktadır, özellikle hasat zamanı çiftçilerin bereket kutlamaları için yapılmıştır. Dünyanın birçok yerinde benzer kültürel temalar üzerine uygulanmıştır. Kukla, sanki bir canlıymış gibi yanılısma sağlamak için kullanılmıştır. Şaman töreninde gördüğümüz gibi; davul, zil, çan, boynuz flüt ve tütsü

tinsel bir durum yaratmıştır. Bu tarz ritüellerde oynatıcılar (kam) ve kuklalar etkileşime girerek töreni oluşturur.

Kukla oynatmanın tarihsel gelişimi derinlemesine incelediğimizde asıl kaynağının Hindistan olduğunu görürüz. Ancak kukla geçmişi ritüellere dayandığından birçok ülkenin ritüeli farklılar gösterse de, benzer konular için ortaya çıkmıştır. Özellikle Asya ülkeleri odağında diğer ülkelerinin de birbirinden etkileşimleri kaçınılmazdır.

Bereket ritüeli en yaygın ritüellerdendir. Bu kültürel ritüele halen Afrika'da rastlamaktayız. "Afrika başka bölgelerdeki tiyatro üzerine de oldukça etkilidir. Bamana gençlik tiyatrosu gibi grupların devam ettirdiği kuklacılık Mali'de de çok gelişmiştir. Biri ekim, diğeri hasat öncesi olmak üzere yılda iki kez gösteri yapan Bamana Kukla Tiyatrosu, on üçle kırk yaş arasındaki erkekler ve on dört yaşından büyük kadınlardan oluşan bir gençlik derneği tarafından düzenlenir ve uygulanır. Göstericiler kuklalarını ister kendileri yapar, ister birilerine parayla yaptırırlar. Her zaman daha önceki gösterilerde kullanılan kuklalardan bazıları, bir sonraki gösteride, geleneğin ve gelişimin dengesini tutturmak için, yeniden kullanılır. Kendi şarkılarını kendileri yaparlar; ritim davulcular ve kadın şarkıcılar kontrol ediliyor olsa da, hareket ve danslarını kendileri tasarlarlar. Bu etkinlikler, yetişkin olduklarından ciddi törenlere kayacak olan gençlerin sunduğu bir eğlence olarak değerlendirilir" (Brocket, 2000 : 678).

Rusya'da halk kutlamasında "Karanlık ve ölüm tanrısı, kışı sembolize eder ve bunu kukla ile temsil ederler . Mevsimi ilkbahara döndürmek için bu kukla yok edilir, yeni hayatın ve bolluk getireceğine inanılırdı. İlkbahar döngüsüne hâkim olan iki festival vardı; Rusalia ve Kupalo, önceleri Haziran ayında yaz gündönümü zamanında kutlanırdı. Sonra Hıristiyanlık kilisesi bunu değiştirmeye çalıştı. Pazar günleri ve putperest ritüeller için ve Vaftizci "Aziz John" bayramı için yılın aynı kısmı belirlendi. Bu gibi durumlarda, pagan ayinlerini yerinden etmek yerine, kilise iki şöleni birlikte tanımlandı. "Rusalia Trinity Pazar" ve "Kupalo'yla Saint John Günü" olarak değiştirdi. Her ikisinde de, saman kukla yapımı temeli oluşturuyor ve ayinler düzenleniyordu. Rusalia festivalinde özellikle müzik danslar zengin sunuluyordu. Dairesel danslar ve koral şarkılar eşzamanlı olarak icra ediliyor, gösteri römorkörler üzerinde açık alanlarda tamamlanıyordu. Bitiminde kukla parçalanır ve dört bir yana dağıtılırdı; bu sonuçla kötü ruhlardan bir yıl daha güvende bulunduğu kabul edilirdi. Kupalo için düzenlenen törenlerde, müzik ve dansa ek olarak, şenlik ateşi vasıtasıyla atlama ve sıçramalar gerçekleştirilirdi" (Zguta 1974 :708-720).

Hindistan, Çin, Japonya, Perslerde ve Antik Yunan'da kuklaların bunun dışında teatral varlığından söz eden belgeler bulunmaktadır. Günümüzde de bu geleneğin devamı şeklinde kuklada ritüelliği yaşatılmaktadır. Antik kültürlerde tiyatrodaki tarihsel efsaneleri anlatırken ve sahnede uygulanmayacak şiddet sahneleri için, insan boyutundaki kuklalar kullanılmıştır. Bugün tiyatrolarda kukla gösterileri yaşatan ritüeller de halen vardır.

Kukla Tiyatrosu Gelişim Evresi

Kukla ritüellerinin teatral oyunları nasıl doğurduğu üzerine araştırmalar vardır. Bu geçiş sürecinde ritüellerden yola çıkan Hindistan'ın Çin ve Japonya üzerine etkili olduğu görülmektedir. Törensel gösteri sonrasında kukla oyunları iç içe ilerleyen gösteriler günümüze kadar devam etmiştir. Özellikle 17 yüzyıla kadar bu durum, teatral kukla oyunu gelişimini etkiler.

“İ.Ö. 1000 yıllarında Çin'de rastlanıldığından söz ediliyorsa da, Kukla Oyununun asıl kaynağının İ.Ö. 3. yüzyılda Hindistan'da olduğu kesinlik kazanmış gibidir. Hindistan etkisiyle İ.S. 5. yüzyılda Endonezya'da (Java) görülen Kukla Oyunları ise, yassı tahta kuklaların oynatıldığı vayang kelitik ile ipli kuklaların oynatıldığı vayan gölek' tir. Şaman özelliği taşıyan dinsel törenlerin kaynaklık ettiği Uzakdoğu Kukla Oyunları'nın çıkış yeri İ.S. 7. yüzyılda Çin'dir. Çin'in ve Budhacı inançların etkisiyle Kore'de yaygınlık kazanan Kukla Oyunları, Kotkukaksi (el kuklası) ve Maansokçung olmak üzere, iki türdü. Kore yoluyla Japonya'ya 8. Yüzyılın sonunda geçen Kukla Oyunu, özellikle 16. Yüzyılda büyük bir önem kazanmış ve Kabuki ile iç içe, başlı başına bir okul olmuştur (Bunraku). Yine Hindistan etkisiyle İran'a geçtiği varsayılan kukla oyunlarının bu ülkede uzun bir geleneği vardır: Lu' Betbâzi, Pehlevan Keçel (el kuklası), Hayme-i Şebbâzi (ipli kukla). Arabistan'da çokça önem taşımayan ve ancak yer yer rastlanan kukla oyunu (banat), Orta Asya Türkleri'nde çok eskiden beri bilinmekteydi: Kol Korçak (el kuklası), Çadır Hayal (ipli kukla). Kukla oyununun Türkiye'deki varlığından ise 15. yüzyıl olarak söz edilmekte; o zamanlar hayalbaz, şebbaz, suretbaz, lu 'betbaz ve piyada çadırları gibi adlar aldığı, ancak 17. yüzyıldan sonra "kukla" adıyla anıldığı bilinmektedir” (Çalışlar, 1995: 383).

Asya kıtasında da günümüze kadar teatral olarak gelişimini sürdürdüğünü bilmekteyiz. “Asya'da, Avrupa'nın aksine, kukla tiyatrosu hâlâ yaşayan bir halk geleneğidir. Kuklaların boyutu, yapı tarzı ve kompozisyonu değişirse de, dört temel türü birbirinden ayırt edebiliyoruz. Gölge kuklalar düz ve şeffaf deri veya kâğıt kesimdir, bir destekleme çubuğuna sabitlenir ve en az iki tane ince çubuk veya çubukla manipüle edilir. Gölge kuklaları Güney Hindistan, Endonezya, Tayland, Malezya ve Çin'de popülerdir. Çin'den yayıldığında Kore ve Japonya'da da biliniyordu. Gölge kuklaları, Hindistan'la anılır, ancak bilindiği gibi sadece on birinci yüzyıldan beri Güney Hindistan ve Endonezya gölge kuklaları genellikle büyük boyutlu silüetler olmuştur. Çin, Tayland ve Türkiye küçük ve tam yüzlü gölge kuklaları halen kullanılmaktadır (Inge C. Orr, 1974 :69).

Avrupa'da durum daha farklı bir çizgide devam eder. İlkel ritüeller ve Hristiyanlığın yayılması sonucunda ortak kutlamalara dönüşür Özellikle dinsel törenlerde kullanılan kuklalar kilise denetiminde gösterilere dâhil olmuştur. Yaygın olarak kullanılan Marionetten Theater (kukla tiyatrosu) adını buradan alır. Bugün marionet boyut olarak farklı, insan bedeninin yarısı ya da aynı boyutlarda kukla olarak tanımlanır.

“On dokuzuncu yüzyıldaki Avrupa'da kullanılan kukla türü eldiven kuklası ve küpeci (ipli) idi. Eldiven kuklası doğrudan elin üzerine yerleştirilir ve alttan oynatılır. Marionet, yukarıdan çubuklar, teller veya iplerle çalıştırılır” (McCormick John, Pratasik Bennie 1998: 7).

Marionet'ler küçük kukla aktörlerdir, minyatür tiyatrolarda komedi, trajedi ve tüm fantezilerini yaratıyorlar... Marionet kuklalar birçok farklı malzemedan yapılabilir. Kuklaların; baş, beden, kollar, bacaklar, eller, ayaklar özenle ahşaptan yapılmış eklemeleri oyulmuştur. Bu nedenle kukla yapımında yetenek ve manuel beceri gereklidir. Buda gösteriyor ki; bir marionet kuklayı herkes yapamaz (Beaton Les and Mabel, 1948: 10).

Marionet kuklaların yapımı ritüel kuklalardan biraz daha farklı amaçlarda gelişmiştir. “Başlangıcı 11. yüzyılda, kilise ve manastırlarda sunulan performanslarda kullanılan kuklalar; dinsel konuları dramatize etmektedir ve İncil'de olduğu gibi ana

karakter bakire Meryem'dir. Bu nedenle adı Marion veya kukla olarak adı kalmıştır, Romantizm ve Alman dillerinde olarak bir genel terime dönüşmüş tiyatro kuklası kabul edilmiştir. Sonraları çeşitlik ve laik tutum göstermiş ve aynı adla anılır olmuştur. Slav dillerinde de, Marion olarak belirlenen kukla (string kukla) tiyatrosudur. Kukla tiyatrosu bu sunumları dolayısıyla ortaçağ kilisesinin saldırılarına maruz kalmış, performansları Engizisyon tarafından yasaklanmıştır, ancak bunların anticlerical ve anti-feodal içerik devam etmiştir."(encyclopedia2) 10/11/2017.

Kilise baskısından uzak hiciv amaçlı kuklalar sonraki yüzyılda yaygınlaşmıştır. Ve bunlarda genelde halk arasında benzer isimlerde adlandırılmıştır. "16 yüzyıl, İtalya'da bir popüler hiciv kukla tiyatrosu ana şekil olarak Pulcinella dır. Geleneksel Atellan farslarından ve bölgenin ruhu "Commedia dell'arte'etkili, popüler hiciv kukla tiyatrosu kabul edilir ve Avrupa'da yaygındır. 17 yüzyıl bir analog kukla tiyatrosu Fransa'da etkilidir (asıl figür polichinelle), İngiltere (Punch), Almanya (Hanswurst, daha sonra Kasperle), Hollanda (Pickelherring), Belçika (Woltje), Polonya (Kopleniak), Romanya (Vasilache), Çekoslovakya (Kašpárek) ve Rusya (Petrushka). Olarak adlandırılmıştır. Ve Avrupa'nın farklı bölgelerinde farklı isimlerle anılır. (encyclopedia2) 10/11/2017.

"Güneydoğu Asya'nın gölge kukla tiyatrosu, Malezya, Kamboçya, Java, Bali, Laos ve Tayland'da çeşitli biçimlerde var olan, asırlık bir performans geleneğidir. Malezya gölge kukla tiyatrosunu tam olarak anlamak için, pek çok performansı ve estetik stili için, onu diğer Güneydoğu Asya formları bağlamında değerlendirmek önemlidir. Bütün bu sayısız formların arasında bir sabit unsur, üzerine gölgeler yerleştirilmiş olan muslin ekranının varlığı, ekranın arkasındaki bir ışık kaynağı tarafından karmaşık biçimde oyulmuş el yapımı kuklaların oynatılmasıdır. Çoğu zaman tek bir kukla ustası, ekranın arkasına çapraz oturur ve repertuar bilgisini doğaçlamayla bütün kuklaları idare eder. Arkasında oturan orkestrayı diz ya da ayağının vurduğu ritmik ipuçlarının birleşimi ile yönlendirirken, her karakter için şaşırtıcı çeviklikle gösterisinde vokal olarak uygun bir ses uygular . Hem Kamboçya'da hem de Tayland'da pek çok sanatçının üstün tuttuğu daha büyük bir gölge oyunu biçimi buluyoruz, bu hayvan figürleri, sert plastik hamurundan güzelce oyulmuş statik bir sahneyi anlatırken figürler gizleniyor. Büyük bir gölge perdesi arkasında yanan şenlik ateşinin dans alevleri, kukla içinde tasvir edilen karakteri veya sahneyi tamamlayan üslup tarzında dans eden kuklalarla birlikte oyuncuların ekranında gölgeler bırakıyor" (Beth Osnes:2010 s.13).

Bunraku Japon geleneksel kukla tiyatrosudur. Aslında kabuki esintili kukla tiyatrosudur. Ancak asıl şeklini 19.yyl da alır ve yaklaşık bir metre boyutlarında kuklalarla oynatılır. Oynatıcılar erkektir, gezici topluluklardır, figürler Japon geleneksel kostümleri olarak tasarlanmış hikâye anlatıcılarıdır. 19 yy da kurucusu Uemura Bunrakuken'den kukla ve topluluk adını alır.

" Bunraku öncelikle 17. ve 18. yüzyıllarda geliştirilen Japon klasik tiyatrosunun dört formundan biridir; diğerleri ise kabuki , noh ve kyogen'dir . Terimi Bunrakuza'dan geliyor, Bunraku tiyatro, modern çağa hayatta kalmak için kullanılmıştır. Bunraku'nun kökenini özünü gösteren Ningyo Joruri adı da verilir . Ningyo " , kukla" "bebek" veya anlamına gelir ve joruri ile birlikte kullanılmaktadır... Ahşap baş, omuz tahtası, gövde, kollar, bacaklar ve kostüm gibi çeşitli bileşenlerden toplanır. Baş, gözleri, ağzı ve kaşları hareket ettirmek için kontrol mekanizması olan bir tutacağı vardır. Bu tutacak, omuz levhasının ortasındaki bir deliğe sokulur. Kollar ve kollar ile kol ve bacaklar asılıdır ve kostüm, bir bambu kasağın

asıldığı omuz tahtası ve gövdesinin üzerine oturur. Kadın kuklaların genelde sadece yüzleri vardır ve uzun kimonoları bedenlerinin alt yarısını tamamen kapladığından, çoğunun bacakları olması gerekmez. Kullanılan yaklaşık 70 farklı kukla kafası bulunur. Genç kadın veya yaşlı gibi çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Her kafa genellikle bir takım farklı karakterler için kullanılır, genellikle ilk ortaya çıktıkları rol adına atıfta bulunurlar... Tek bir oyunda yaklaşık 40 veya 50 kukla kullanılır. Düzgün bir şekilde dikkat edilirse; bir kukla 150 yıl boyunca kullanılabilir. Kuklaların saçları, insan saçı ve yak(tibet sığırı) kılından zanaatkârlarlarca yapılıyor.”(factsanddetails.com)

Başta da belirttiğimiz gibi geleneksel hiciv kuklalardan “Petruşka” Rusya’da adını duyurmuş gelenekselleşmiş kukladır. Festivallerinde özellikle Rusya’nın bereket törenlerinde farklı kuklalara da şahit oluruz ve bu geleneği bugünde yaşatırlar.

Tiyatro formu için ritüellerden bağımsız, kuklalar günümüzde geliştirildi. Kukla tiyatrosu büyüyen hayran kitlesiyle gereken önemi günümüzde de kazanmaya başladı. Kukla tiyatrosu genel anlamda tiyatronun gerekliliklerini özel ölçülerle tanımlar. Kukla çocuklar için yapılır gibi bir yanılgı vardır. Oysaki geçmiş dönemlerde özellikle de saray eğlencelerin de; yetişkinler için performanslar yapılmıştır. Bu tiyatro biçimini propaganda amaçlı olarak kullanımı 19.yy’da yaygınlaştı. İşlevselliğiyle bu tarz çalışmalar; Sanatsal Kukla Tiyatrosu olarak adlandırılmaktadır. Avrupa’da ticari olan topluluklar bu amaç doğrultusunda yaygınlaşmıştı.

“(Kuklacılık) Avrupa’da 19.yy’ın ikinci yarısında küçük aile grupların işi haline geldi ve fakir seyircilere melodram ve çeşitli repertuar getirmeye odakladılar. O zamanlar göçebe hayat tarzı da gittikçe zorlaşmıştı. Bazı istisnalar dışında (Bavyera ve Bohemya’da), seyahat eden şirketler, çevredeki kırsal bölgelerden endüstriyel işgücü sınıfına etkinlikleriyle ulaştılar. Bu kesimlerde eğlence anlayışına alternatif olarak geliştirilen kuklacılar, şovmenler arasında yer aldı” (McCormick John, Pratasik Bennie 1998: 4).

“Bavyera ve Avusturya’da, otoriteler; 1790’lerden sonra kukla tiyatrosunu kasabalardan uzaklaştırılmaya çalıştılar. Bu durum, birçok kuklacıyı yollara dökmüş, kentsel kültürle temastan ayırmıştır. Böylece kuklacıları kırsal toplulukların eğlencesi olarak geliştirmeye zorlamıştır, özellikle de İtalya’nın kuzeyinde yaşayan fakir bölgeler bu anlamda sıkıntılı olmuş, yerinden olmuş kişilerin yaygınlaşmıştır. Kazanç elde etmek isteyen kişiler bu kuklacılardan bazılarını yurtdışına taşımış ve eyalet sınırlarının ortadan kalkması yanında demiryolları ve gelişmiş ulaşım, marionet şovlarının sınır ötesine taşınmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda kentsel nüfusu etkileyecek kadar çok sayıda topluluk kentlere yerleştirilmişti. Büyük ve taşınabilir tiyatrolar, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında önem kazanmış aynı zamanda kentlerdeki kukla tiyatroların yükseliş dönemini oluşturmuştur. Hamburg’da 1860’lı yıllarında kukla tiyatrosu yetişkin eğlencesi haline gelmiş, Saksonya’da sanayi nüfusuna hizmet eden kukla tiyatrocular için bir refah dönemi başlamıştır. Sicoy’da; Opera dei Pupi’nin geleneği yine 1860’lara denk gelir... Yunan Karaghiozis (Karagöz) yalnızca 1880’den sonra önem kazanmış ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar önemli bir halk kültürü biçimi olarak kalmıştır (McCormick John, Pratasik Bennie 1998: 4).

Geleneksel tiyatro türlerimizden en önemlilerinden bir kabul edilen Karagöz kuklacılık alanında önemli bir geçmişe sahiptir. Sunum ve figür açısından gölge tiyatro tekniklerini kullanmışlardır. İsmi başkarakterinden alır.

“Osmanlı ve Avrupa kültürünün bir araya geldiği Balkanlar'da; birbiri üzerine çeşitli etkileşimler olan Türk Karagözlerini ve benzer Noel (crib) geleneğinden doğan performansları eşzamanlı görmek mümkündür. Karagöz, yüzlerce yıldır popüler kültürde yer alan, 'hamam' oyununda, iki figür arasında komiklik için bahaneler yaratan diyaloglardan oluşmuştur. On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Yunanistan'da Karaghiozis tiyatrosu olarak sanatçının sosyal durumu, performans koşulları ve repertuarın karakterlerin gelişmesi Avrupa kukla geleneklerine paralellikler sunuluyor. Bu karşılaştırmalı süreç, kuklacılık anlayışımızın gelişmesinde popüler kültür bağlamında da bize yardımcı oluyor” (McCormick John, Pratasik Bennie 1998: 13).

“Akdeniz bölgesinde Karagöz ve Karaghiozis gölge tiyatrosunun; Türk ve Yunan gelenekleri Metin And (1979) ve Stathis Damianakos (1986) tarafından belgelenmiş, Stathis Damianakos (1986) bu formu dünya çapında bir bağlam haline getirir” (Bell John, 2001 :9).

“Gölge oyunu Karagöz'ün Türkiye'ye nasıl, ne zaman ve nereden gelebileceğini incelemeyen önce, gölge oyununun ilkin nereden çıkmış olabileceğini incelemek gerekir. Bu konuda iki ana görüş vardır: Birinciye göre, gölge oyunu ilk olarak Asya'dan çıkıp Batıya doğru yönelmiş ve yayılmıştır. İkinciye göre ise, Batı'dan Doğu'ya ve Asya'ya geçmiştir. Asya'nın çok zengin bir gölge oyunu geleneği bulunduğuna göre, ister Hindistan, ister Cava, isterse Çin'den çıkmış olsun, gölge oyununun Asya'dan Batı'ya yayıldığı görüşü daha güçlüdür. Ancak, bir de Endonezya'daki gölge oyununun Çin veya Hindistan'dan gelmiş olabileceği tartışmaları karşısında, bilim adamlarına yakıştırılmayacak dayancasız ve çabuk varılan yargılardan kaçınmak yolunu tutan incelemeciler de çıkmış, aynı sanat olayının birbirinden etkilenmeden de çeşitli yerlerde görünebileceği görüşü ileri sürülmüştür”(And, 1985: 271).

“XVII. yüzyılda kesin biçimini alan Karagöz daha sonraki yüzyıllarda büyük bir gelişme göstermiş. Türklerin en sevilen, tutulan gösterisi olmuştur. Ne var ki, kaynaklar Karagöz veya gölge oyununun adını anmakla birlikte, yeterince bilgi vermemişlerdir. XVIII. yüzyılın başında bir yabancı tanık, İstanbul kahvelerindeki gösterileri anlatırken, bunlar arasında soytarıların, hokkabazların yansıra, geriden aydınlatılmış bir bez veya renkli kâğıdın arkasında görüntüleri güldürücü açık sahnelerle oynattıklarını, böyle açık-saçık oyunlardan hoşlananların bu oyunlarla kulaklarını ve gözlerini şenlendirdiklerini yazıyor.1 Kitabımızda çok sözü edilen 1720 tarihindeki şenliği ve gene III. Ahmet çağında Hibetullah Sultanın doğumunda yapılan şenlikleri anlatan kaynaklarda Karagöz'den söz edildiğini görüyoruz. Siyavuşgil'in gösterdiği gibi, şair Kâni'nin Hezzeliyyât'ında Karagöz ve öteki oyun kişilerinin ve çağın çeşitli Karagözcülerinin adları geçmektedir”(And, 1985: 289).

Çeşitli yabancı tanıklar Karagöz'ün siyasal yönüne dokunuyorlar. Bir tanık, Karagöz'ün hoşnutsuz kişilerin sözcüsü olduğu için yasaklandığını, kimi yerlerde sınırlı olarak oynatıldığını söylüyor. Bir başkası, Karagöz'de söyleşmelerin yer yer mizahlı, nükteli, yer yer fitneci, ortalığı karıştırıcı olduğunu, Sultana, vezirlere bile sataştığını belirtiyor. Daha sonraki yıllardan bir yabancı tanık ise, bu konu üzerinde uzun boylu duruyor” (And, 1985: 296).

Ülkemizde Karagözde olduğu birçok kukla oyunu hiciv niteliği taşımaktadır. Ancak yazılı kültürden ziyade sözlü kültürle ilişkili olduğundan metinler kayıt altına alınamamış aktarıldığı ölçüde, bugün metinlere dönüştürülmüştür. Başka önemli bir nokta ise çok fazla kullanılan ve temaşaya katılan orijinal kuklalar zamana yenik düşmüştür. Karagöz daha çok

deri üzerine kök boylarla uygulandığı için günümüze kadar gelmiş formunu korumuştur. Bu deri; deve derisi ya da bulunamazsa dana derisi olabilmektedir.

Kuklayla ilgili internet ortamında görsel malzeme yaygındır. Ancak bilindiği gibi sınıflandırma ve tasnif genellemelerden öteye aşığıda ki sebeplerden dolayı gidemez. “Kayıtların yetersizliği araştırmacı için bir sorundur ve kıyaslama da ülkeler arasındaki farklılıklar büyüktür. İtalya’da elde kalan doküman ve kuklalar sayıca fazla ama çoğu özel koleksiyonlarda yer alır. (İncelemek zordur). Almanya, Münih, Köln ve Dresden’de ve Fransa’da Paris ve Lyon’da halk önemli koleksiyonlarına sahiptir. Öte yandan İspanya’da, kukla araştırmacı, diğer bazı ülkelerde olduğu kadar araştırmaya değer sayılmadığı için, koleksiyonlar daha zayıftır ve sonuç olarak, gelişmiş bir kukla kültürünün var olduğunu gösteriyor olsa da belgeler ve eserler toplanmamıştır. Portekiz için de aynı şey söylenebilir ve her iki ülkenin yaşadığı baskıcı tutum muhtemelen kayıtların çoğunun yok olmasına sebep olmuştur (McCormick John, Pratasik Bennie 1998: 13).

Modern tiyatrolar için de kuklanın önemi büyüktür. Güncel bir kukla çalışması için önem arz eden aşamalar vardır. Bir kukla yaratırken sunum amacı doğrultusunda; tasarımı aşama aşama gerçekleştirilir. Boyutlandırma da; ilkel yapısından beri günümüzde de kukla özel ölçülerle yapılır; insan boyutundan oldukça küçük, minyatür boyutlarda tasarlanacağı gibi birere bir insan ölçülerinde ya da daha büyük tasarlanabilir. Sahnedeki kullanım amacına göre bu durum değişebilir. Bununla birlikte salt kukla değil, kukla ve oyuncuyla kurgulanmış oyunlarda yaygın biçimde sunulur. Kukla oynatıcısı ekstra aksiyona katılmıyorsa, genelde karanlık sahnede siyah giysiler giyerek ve siyah maskeler kullanarak kendini kamufle eder.

Tiyatroda; kukla oyunun amacına uygun özel aşamalardan geçerek tasarlanır. En basit kukla için, malzeme araştırmacı önceden yapılmaktadır. Tasarımcılar aksiyonun gelişimine uygun kuklaların eskiz aşamasını bilgisayarlı ya da elle gerçekleştirirler. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de ahşap kuklalar yaygın olarak kullanılanlardandır ve atölye süreçleri uzun zaman alır. Bir tür malzemede çeşitlilik ve karma yapım aşaması gerektirir. Kukla parçalarını tek tek şekillendirmek, anatomik özelliklerin belirlenmesi ardından modelleme ve uygulama için malzemelerin ve yöntemlerin araştırılması gerekir. Bu tarz kukla tasarımlarında özel tasarımlarla karakterler yavaş yavaş incelemelerle ortaya çıkmaktadır. İyi bir kukla oynatıcısı aynı zamanda iyi bir oyuncuda olmalıdır. Bedenini enstrüman olarak uyguladığı rolün gerekliliği jest ve mimikleri, cansız bir varlık üzerinden aktarması gerekecektir. Jest ve uygulayabilir ölçüde mimikleri bu varlığa nasıl aktaracağı onun profesyonel öğretilerinde yatar. Kukla sunumları geçmişten günümüze hikâyeler, öğretileri gerçekleri taşıır, bu cansız varlıklar onları gören herkese hayat verir. Zorunlu olarak oynatılabilmeleri için; eklem yerleri, boyun, gövde, baş ve gözler genelde hareketlidir. Kuklaları; ipli kuklalar, el kuklaları, giyilebilir kuklalar, gölge kuklalar olarak gruplara ayırabiliriz. İpli kuklalar ipin geçirileceği boşluklar tasımın önemli ayrıntısıdır. Özel bir başlık altında Marionnet kuklalarıdır. Kuklalar özellikle tur toplulukları ve teatral her türlü sunum için taşınması, kullanımı kolay hafifliktedir. Bavul tiyatroları şeklinde gezici kişilerden ve tek kişilik bir sunuma da hizmet edebilirler.

Performansa başlarken, öncelikle sunuma hazırlanan eserin ilk izlenimi edinmek açısından provalar önemlidir. Bu sunum özel ölçek modellemeyle gerçekleşeceğinden birçok ünlü tasarımcı zaten minyatür sahne üzerinde maket denemelerini gerçekleştirir. Sahne

mobil olabileceği gibi İtalyan tipi sahnede olabilir ya da herhangi bir alan sahneye dönüştürülebilir Bu çalışmalar bir çeşit simülasyon olarak kabul edilir.

Almanya bu anlamda dünyayı arkasından sürükleyecek kukla tiyatrolarına sahiptir. Kukla tiyatrosunda büyük topluluk ve özel atölyelere sahip ülke Almanya'dır. Dramatik Sanatlar "Ernst Busch" Berlin Okulunun önemli yanı; kukla tekniği eğitimi oyunculuk metodolojisine dayandırarak eğitimi vermesidir.

Bu okulda "kukla dersinin amacı öğrencileri (kuklacılar- gösteri sanatçıları) mesleğe hazırlamak ve onların kişisel, kültürel ve toplumsal sorumlulukları da göz önüne alınarak sanatsal çalışmalarını sürdürmelerini sağlamaktır." (<http://www.hfs-berlin.de>) 18/12/2017

Stuttgart'da Devlet Müzik ve Sahne Sanatları Üniversitesi'nde "Kukla Tiyatrosu" eğitim programı yakın tarihlerde kurulmuştur. Avusturya'da bu gelenekten kukla alanında önde ülkelerden biri kabul edilir. Karmaşık dekorları ve kostümleriyle Salzburg Kukla Tiyatrosu uzun yıllardır gösterimlerini sunmaktadır.

Profesyonel kukla tiyatrosu; yönetmen, oyuncu ve dramaturgi, sahne tasarımı ve bütün sahne ekibi gerektiği gibi çalışır. Afiş ve broşürler hazırlanır, sahne tasarımcısı, yine performansların sahne tasarımlarını ortaya koyar, koordine ve kontrol eder. Sahne tasarımı yine kukla boyutunda özel ölçülerdedir, çok yönlü düşünmek gerektirir, en ufak ayrıntıya kadar ustaca oluşturmak gerekir. Kostüm tasarımı da küçük ölçülerde inanılmaz derecede zorlayıcı olacağından ekip çalışmasıyla yürütülmesi şarttır. Işık yine atmosferi oluştururken önemle üzerinde durulması gereken bir noktadır. Sahnede gizlemek ya da vurgulamak istediğimiz öğeleri de ışıkla düzenlemek gerekir. Ses özellikleri ise ince nüanslara dikkat edilerek seslendirme başarıyı getirir.

Kukla tiyatrosunda seyirci genelde sahne önündedir. Öğretici, çocukların ritmik katılımıyla eğlenceli bir hal alır. Çocuklar ve yetişkinler kukla tiyatrosunda büyülü bir dünyaya girerler. Çalışmalarının pedagojik etkisi düşünüldüğünde özellikle metnin iyi seçilmesi ve sıkı denetimlerden sonra sahnelenmesi gerekir.

"Kuklalar, oynatılış biçimine göre değişik türlere girer, değişik adlar alırlar. 1. ayakları olmayan, alttan içine el sokularak oynatılan kukla, el kuklasıdır. 2. oynak eklem yerlerinden üstten ip ile hareket ettirilen kukla, ipli kuklası. 3. bir arabanın içinde, aşağıdan oynatılan kukla, araba kuklası; 4. bir sehpa ile iliştilen, sınırlı hareket olanağı olan ve yalnızca dans edebilen kukla, iskemle kuklası; 5. eklemleri alttan değneklerle hareket ettirilen kukla, değnekli kukla; 6. içine adam girerek oynatılan büyük kukla, dev kukla olarak sınıflandırılır" (Çalışlar,1995: 383).

Salzburg kukla tiyatrosu üzerine çalışan Schneider Siemmsen görüşmelerimden edindiğim bilgiler ışığında teknik çözümler şöyledir. Kukla sahnesi genel sahne bölümlemesiyle aynıdır. Sahne sağ, sahne solu, sahne altı ve sahne üstü olmak üzere işlevsellğe açık bölümlemelerden oluşur. Kuklalar sahnenin üst bölümünden iplerle oynatılacağı gibi sahne altından ya da sahne yanlarından da hareketlendirilebilir. Kuklalar, genellikle üstten oynatılır. Bu alanda tecrübeli ve eğitilmiş kişilerce oynatılır. Sahne üstü, çeşitli efektlerin oluşturulması ve özellikle ipli kuklaların kişilerce hareketlendirilmesi için uygundur (Çevik, 2006: 99).

Sahne üstünden doğa olayları verileceği gibi, dekor için gerekli fon perdeleri de sarkıtılmaktadır. Sahnede makaralı sistemler kullanılmaktadır. Sahne sağ, solu yine dekor

akışında ve makaralı fon perdeleri için uygulanmaktadır. Bazı tiyatrolarda sahne altı boşluğu bazen oynatıcılar için bazen de dekor gereklilikleri için kullanılmaktadır. Sahnede makaralı sistemde çeşitli fon perdeleri, sırasıyla bant üzerinden kaydırarak gerektiğinde tek, gerektiğinde ise derinlik için, sıralı biçimde kullanılmaktadır. Bu efektte, en önde şeffaf görünen fon üzerinde yalnızca perspektifin başlangıç noktasındaki değerler yerleştirilir. Ardında ise bu sıralamaya uygun katlar (fon resimleri), başka şeffaf materyaller üzerinde yer alır. Kimi zaman büyük ölçekli tiyatrolarda uygulanan dönen sahnede kullanılmıştır.

SONUÇ

Kukla günümüzde performans ve görsel sanatın harmanlanması şeklinde modern ve post modern sanat süreçlerinde gereken önemi görmüştür. Çağın gerekliliklerine göre eğlence dışında; siyasal ve sosyal meselelerde kuklalar aracılığıyla günümüzde sunulmaktadır. Bu nedenle sanatsal beceri yanında derin bilgi ve dünya görüşü gerektirir.

Kuklaların gelişim evresine baktığımızda, inanç sistemleriyle yoğrulduğu günümüzde ise bazı toplumlarda bu gelenek yaşatılırken bazı toplumlarda sanatsal malzemeye dönüştüğü bilinmektedir. Her ne kadar teatral tür olarak geçmişte zaman zaman sansürlense de, birçok ülkede şeklini geleneksel haliyle korumuştur. Kukla insan için, farklı bir iletişim yoludur. Sanatsal üretim aşaması ayrı önem arz eder, elde edilen figür sanat yapıtıdır. Bu sanatsal malzemenin teatral sunumda önemi daha da artar. Bunun başlıca nedeni kuklanın somut bir anlatım nesnesine dönüşmesidir. Çünkü diyalogların, monologların aktarıldığı canlandırılmış figürlere dönüşür. İyi bir oyuncunun bedeni enstrümaniyken, diğer sanat dallarında olduğu gibi kuklada oyuncu nesne üzerinden sanatını gerçekleştirir. Her an, her yer sahneye, her malzeme kuklaya dönüştürülebilir. Ancak doğru ellerde sanatsal haz yanında faydacılığı da artacaktır. Sonuç olarak kuklalar sanatsal bir anlatım dilinin en önemli araçlarıdır.

KAYNAKÇA

- And Metin (1985) "Geleneksel Türk Tiyatrosu, İnkılap Kitapevi, İstanbul
- Beaton Les and Mabel, (1948) The Complete Book of Marionettes, Dover Pulplication New York
- Bell John,(2001) "Puppets, Masks, and Performing Objects", The MIT Press, New York
- Beth Osnes; (2010) The Shadow Puppet Theatre of Malaysia: McI'arLirut, Publishers Jefferson, North Carolina
- McCormick John, Pratasik Bennie, (1948) "Popular Puppet Theatre in Europe- 1800-1914", Cambridge University Press New York
- Orr Inge C; (1974) Puppet Theatre in Asia, Source: Asian Folklore Studies, Vol. 33, No. 1 Published Nanzan University, Japan.
- Zguta Russell, (1974)"Origins of the Russian Puppet Theater: An Alternative Hypothesis" Vol. 33, No. 4 Cambridge University Press, New York.
- Çevik Melahat (2007) Çağdaş Alman Sahne Tasarımcısı Günther Schneider Siemssen, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Yay.
- Brocket Oscar, (2000), Tiyatro Tarihi Ansiklopedisi Dost Kitapevi Yay. Ankara
- Çalışlar Aziz (1995) Tiyatro Ansiklopedisi Tc Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara

BUNRAKU (2017) <http://factsanddetails.com/japan/cat20/sub131/item713.html> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 01.10.2017)

ENCYCLOPEDIA (2017) <https://encyclopedia2.thefreedictionary.com/Puppet+Theater> adresinden erişildi. Tarihi: 10.11.2017

UNIMA (2017) <https://tr.wikipedia.org/wiki/UNIMA> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 10.11.2017)

PUPPETRY (2017) <http://www.hfs-berlin.de/english/puppetry/> adresinden erişildi. (Erişim Tarihi: 10.12.2017)